

МИКРОСУГУРТА ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Қўлдошев Қамариддин Мансурович

ТДИУ «Молия бозори ва сугурта иши» кафедраси профессори, и.ф.д.

Юлдашев Акрамжон Қўрбоназарович

“МУ INSURANCE” АЖ сугурта ташкилоти Бош директорининг биринчи ўринбосари (Мустақил тадқиқотчи)

Тўраев Шерхон Мўмин ўғли

ТДИУ “Сугурта иши” ўқулиши талабаси

ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
Volume: 1 Issue: 5 DOI: https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss5/a4	Ушбу мақолада микросугуртанинг моҳияти, хусусиятлари ва хусусан ижтимоий ҳимоя воситаси сифатидаги хусусиятлари очиб берилган, Ўзбекистонда микросугуртанинг ҳозирги ҳолати ва дунё мамлакатлари тажрибалари таҳлил қилиниб, ҳулосалар тақлиф ва тавсиялар шакллантирилган. <i>Микросугурта, микромолиялаш, кичик бизнес, риск, микросугурта моделлари, ҳаёт микросугуртаси</i>
KEYWORDS	

Кириш

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 августдаги ПҚ-4412-сонли “Ўзбекистон Республикасининг сугурта бозорини ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори қабул қилиниб, ушбу қарор асосида 2019-2020 йилларда Ўзбекистон Республикасининг сугурта бозорини жадал ривожлантириш бўйича “Йўл харитаси” қабул қилинган эди. “Йўл харитаси”нинг 30-бўлимида тадбиркорлик фаолияти сугуртасининг инновацион турларини ривожлантириш кўзда тутилган. Иқтисодийни модернизациялаш ва ислоҳ қилишнинг устивор йўналишларидан бири мамлакатнинг барча ҳудудларида сугурта компанияларининг бўлимларини ташкил этиш ва уларда микросугурта маҳсулотларининг анъанавий ва инновацион турларини ишлаб чиқиш ва истеъмолчиларга тақлиф этишни йўлга қўйиш яхши самара беради деб ҳисоблаймиз. Микросугурта хизматлари юқори даромадга эга бўлмаган аҳоли, хусусий тадбиркорлар ва кичик бизнес субъектларини сугуртавий ҳимоя қилишга мўлжалланган бўлиб, ушбу сугурта хизматлари сугурталанувчи ва унинг оила-аъзоларини бахтсиз ҳодисалардан, мулкларини ёнғиндан, портлаш, zilзила ва бошқа табиий ва техноген ҳодисалардан, меҳнат қобилиятини йўқотиш ёки вафот этиш, кредитни қайтмасликдан сугурталаш каби комплекс хизматларни қамраб олади. Ушбу сугурта арзон ва оддийлиги билан кўпчиликни ўзига жалб эта олади. Микросугуртанинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат: маҳсулотнинг оддийлиги, нисбатан паст сугурта тарифлари, катта бўлмаган сугурта суммалари, турли истисноларнинг камлиги ёки умуман йўқлиги, сугурта ҳодисаси бўйича қопламани тўлашнинг соддалиги ва талаб қилинадиган ҳужжатларнинг камлиги. Микросугурта маҳсулотлари ёрдамида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик билан боғлиқ хавф-хатарларни ҳамда фуқаролар ҳаёти ва фаолиятини сугурта хизматлари билан кенг миқёсда ва оммавий тарзда таъминлаш мумкин.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили (Literature review, Анализ литературы). Микросугурта – Бангладешлик Нобел мукофоти совриндори, банкир ва иқтисодчи Мухаммад Юнус томонидан

ишлаб чиқилган микромолиялаштириш лойиҳалари натижаси бўлиб, Осиё ва Африкадаги миллионлаб кам таъминланган шахсларга бизнес очиш ва уй сотиб олишга ёрдам берди. American International Group Inc. (AIG) 1997 йилда Угандада микросугуртани тақлиф қилган биринчи компаниялардан бири бўлиб, мазкур сугурта хизматлари бўйича полисларни сотишни бошлади. Тез орада унга Swiss Re, Munich Re, Allianz va Zurich Financial Services каби бошқа йирик сугурта ва қайта суурта компаниялари ҳам қўшилди. Бугунги кунда кам таъминланган аҳолини молиявий йўқотишлар таъсиридан ҳимоя қилиш мақсадида қўлаб инновацион микросугурта маҳсулотлари ишлаб чиқилган. С. Биенер ва М. Элинг томонидан микросугурта бозорида рискларни сугурталашни атрофлича таҳлил қилиш асосида микросугурталашни ривожлантиришга тўсқинлик қилаётган ва ривожланиши учун имконият яратувчи омиллар аниқланган. Сўнгги йилларда микросугурта бозорида юқори ўсиш суръатлари кузатилсада, ривожланаётган мамлакатларнинг 90 фоиз аҳолиси сугурта хизматларидан фойдаланиш имконияти чекланган ёки умуман фойдаланмаслиги тадқиқот ўтказиш учун асосий сабаб бўлган. Сугурта соҳаси мутахассислари кўпинча микросугурталашга тўсқинлик қилувчи асосий рискларни таъкидлайдилар. Муаллифлар 100дан ортиқ илмий ишларни ўрганиб чиқиб, ресурслар етишмаслиги, рискларни баҳолаш, сугурта гуруҳлари кичиклиги, ахборот асимметрияси ва сугурта мукофоти миқдори асосий муаммолар эканлигини аниқлаганлар.

Тадқиқот мақсади ва усуллари (Research objective and methods, Цель и методы исследования). Тадқиқотни амалга оширишдан мақсад, Ўзбекистон миллий сугурта бозоридаги мавжуд микросугурта ҳолатига баҳо бериш ва таҳлиллар ҳамда чет эл тажрибаларидан келиб чиққан ҳолда микросугуртани ривожлантиришга қаратилган тақлиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат. Қўйилган мақсадларни амалга оширишда мантикий ва таркибий таҳлил қилиш, гуруҳлаштириш, иқтисодий-статистик таҳлил усулларида фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results, Анализ и результаты.). Молиявий ҳолат ҳамманинг кун тартибидagi асосий мавзу. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (OECD) томонидан

2017 йилда олиб борилган тадқиқотлар ривожланаётган мамлакатларда катта сугурта бўшлиғи борлигини кўрсатди. Даромад даражаси паст бўлганлар анъанавий сугурта маҳсулотларини сотиб олиш имкониятига эга эмаслиги ва бу уларнинг кўп турдаги рисклардан ҳимояланмай қолишига сабаб бўлмоқда. Илгари сугуртадан фойдаланиш бойлар учундек кўринган бўлса, турли ишчи гуруҳлар заиф катламга сугурта зарурат эканлигини ва унга кириш барча учун таъминланиши кераклигини тушунтириш учун ўқитиш йўлида каттиқ ишламоқда. Микросугурта ушбу тенгсизлиكنи йўқотишга қаратилган воситадир. Микросугурта чекка ҳудудлардаги ва кам таъминланган кўп сонли аҳоли катламлари учун кичик сугурта мукофотлари эвазига уларнинг ҳаёти ва бизнес фаолиятида тез-тез учрайдиган ва уларнинг юз бериши мазкур аҳолининг янада қашшоқлашувига олиб келадиган рискларни сугурта орқали бошқаришга қаратилган. Шундан келиб чиққан ҳолатда давлат ўз фуқароларининг ижтимоий ҳимоясини таъминлаш максатида сугурта мукофотларини давлат марказлашган ва маҳаллий маблағлар ҳисобидан тўлаб бериш орқали аҳолининг маълум катламларини ёппасига сугурталашга эришади. Бу эса сугурталовчилар учун ҳам яхши имконият яратилишига олиб келади.

Микросугурталаш бўйича чет эл тажрибалари.

Бугунги даврда Хорижий мамлакатларда микромолиялаштириш, хусусан, микросугурта хизматларини кўрсатиш бўйича катта тажриба мавжуд. Кўплаб давлатларда микросугуртани шакллантириш ва ривожлантириш моделлари жорий этилган. Улардан баъзиларига тўхталадиган бўлсак, масалан, Хитойда микросугуртани ривожлантиришга катта эътибор қаратилган бўлиб, улар асосан микросугуртанинг ривожланишини давлат ёрдами ва давлат томонидан каттиқ назорат қилиш ва тартибга солиш орқали амалга оширмоқда.

Бошқа давлатларга эътибор қаратадиган бўлсак, Жанубий Африка, Филиппин, Индонезия, Уганда ва Бразилия каби мамлакатларда истикболли янги бозор учун рақобатлашишга тайёр бўлган глобал сугуртачиларга бозорни очиб беришди. Яъни, микросугурта бозорини ривожлантиришда бозор моделини танлашди. Бундай бозорларга кириш учун кўплаб сугурта компаниялари хоҳиш билдиради. Мисол учун ушбу мамлакатларда Ayanz, Zurich, Munich RE, Swiss RE ва бошқа йирик компаниялар микросугурта фаолиятида фаол иштирок этмоқда. Биргина Ayanz сугурта компаниясини таҳлил қиладиган бўлсак 2014-йилда 11 мамлакатда фаолият юритиб, микросугурта бўйича 113 миллион доллардан ортиқ мукофот йиғди. Шунинг таъкидлаш керакки, микросугурта дунёнинг турли минтакаларида турли даражада ривожланган.

Осиё ва Океанияда 2012 йилда микросугурта бўйича 170 миллион сугурталанганлар мавжуд бўлган ва айнан 2012 йил статистикасига кўра, ушбу минтакалардаги 24 давлатда 507 турдаги хилма хил микросугурта маҳсулотлари мавжуд бўлган. 2016-йилда микросугурта бўйича Жанубий Америкада 49 миллион, Африкада 44 миллион сугурталанувчи мавжуд бўлган.

Жаҳон иқтисодиётидаги янги саноатлаштириш марказларини шакллантириш учун энг қашшоқ мамлакатларда микросугуртага қизиқишнинг намоён бўлганлиги аниқланган. Хорижий мамлакатлардан сугурта бозори турли даражада ривожланган ва ривожланаётган Бразилия, Ҳиндистон, Хитой ва Жанубий Африка Республикаси тажрибаларига мурожаат қилишни асосли деб топишимиз мумкин. Бу мамлакатлар микросугурта соҳасида катта тажрибага эга.

БРИКС мамлакатларида микросугуртанинг ривожланиш даражаси.

Ҳиндистонда микросугуртани ривожлантириш тажрибаси бир қанча сабабларга кўра катта қизиқиш уйғотади. Биринчидан, микромолия биринчи марта ушбу мамлакатда пайдо бўлди. Иккинчидан, биринчи ихтисослаштирилган микросугурта маҳсулотлари ҳам Ҳиндистонда пайдо бўлган. Учинчидан, Ҳиндистон микросугурта маҳсулотлари истеъмолчилари сони бўйича Осиё микросугурта бозорининг 2/3 қисmini эгаллайди.

ВМТТД, GTZ ва Allianz AG (2006) томонидан ўтказилган тадқиқотга кўра, Ҳиндистон энг тез ривожланаётган микросугурта бозори ҳисобланади. Шу билан бирга, аҳолининг микросугурта хизматлари билан қамрови салмоқли, масалан, 2012-йилда улардан

111 миллион киши фойдаланган. Умуман олганда, 2012 йилда Ҳиндистонда 70 га яқин турли микросугурта маҳсулотлари мавжуд бўлган. Мамлакат иқтисодиёт ва фан ютуқлари билан бир қаторда аҳоли даромадларининг пастлиги, ҳаёт сифатининг пастлиги ва шунга мос равишда қашшоқликнинг юқори даражаси билан ажралиб туради. Маълумки, қашшоқлик микросугурта бозори ривожланадиган иқтисодий заминдир.

Шунинг таъкидлаш керакки, Ҳиндистон ҳукуматининг устивор вазифаларидан бири бу қашшоқликни камайтириш бўлиб, ушбу мамлакатда микросугурта тизимини жорий этиш камбағалликни қисқартиришда устивор вазифа қилиб белгилаб олинган. Бу соҳани ривожлантириш учун давлат томонидан йилдан йилга кўпроқ маблағлар ажратила бошланди.

Мисол учун, 2002 йилда Ҳиндистонда микросугуртани рағбатлантириш қондаларини ўз ичига олган қонунчилик акти - "Қишлоқ жойларда фаолият юритувчи сугуртачиларнинг мажбуриятлари" қабул қилинди. Ушбу қондалар микросугурталашнинг квота тизимини жорий қилди. Квотанинг моҳияти қуйидагилардан иборат: қишлоқ жойларда сугурталовчилар ўлим ҳолатидан ҳаётни сугурталашда микросугурта шартномалари улушини қишлоқда ишлаган биринчи йилда тузилган ҳаётни сугурталаш шартномалари умумий сонининг 5 фоизидан ошириши керак. Ҳудудларда, бешинчи ва кейинги йилларда тузилган шартномаларнинг сони 16%гача, ҳаётни сугурталашдан ташқари сугурта бўйича эса қишлоқ жойларда фаолиятнинг биринчи йилида йиғилган бадалларнинг 2%и, учинчи йилда 3% ва кейинги йилларда 5%гача ташкил этди. Бундай чора-тадбирлар микросугурта бозорига ижобий таъсир кўрсатди ва сугурталовчиларни микросугурта маҳсулотларини самарали тарқатиш каналларини излашга мажбур қилди.

Микросугурта маҳсулотларини сотишнинг салмоқли қисми Ҳиндистонда кенг тарқалган ва кам таъминланганлар билан ишлаш тажрибасига эга микромолия компаниялари орқали амалга оширилади. Ушбу мамлакатда микросугурта шартномалари бўйича максимал суммалар 1200 доллардан ошмайди. Масалан, "Janashree Bima Yojana"нинг микро ҳаёт сугуртаси маҳсулотлари бунга мисол бўла олади:

1. Ўлим ва ногиронлик ҳолатларидан ҳаётни сугурталаш:

Йиллик сугурта мукофоти 2,22 АҚШ доллари ташкил этади, шу микдорда давлат субсидияси ажратилади.

Сугурта тўловлари:

- табиий ўлимнинг юз бериши - 444 АҚШ доллари;
- бахтсиз ҳодисада ўлим – 1111 АҚШ доллари;
- қисман ногиронлик - 556 АҚШ доллари;
- умумий ногиронлик - 1111 АҚШ доллари.

2. Ўлим ҳолатидан ҳаётни сугурталаш:

- сугурта мукофоти - 2,78 доллар,
- сугурта тўлови - 222 АҚШ доллари.

Шундай қилиб, Ҳиндистонда микросугурта ривожланишини таҳлил қилиш бизга қуйидаги хулосалар қиқариш имконини бери:

- микросугурта - аҳолининг кам таъминланган катламларини ижтимоий ҳимоя қилишнинг давлат нуқтаи назаридан истикболли усули;

- микросугурта - Ҳиндистонда анча ривожланган микромолия тизимининг бир элементи;

- давлат сугурталовчиларнинг тегишли фаолиятини тартибга солиш, хусусан, уларнинг "ижтимоий мажбуриятларини белгилаш" йўли билан, микросугурта маҳсулотларини тарқатишнинг оригинал моделларидан фойдаланган ҳолда микросугуртани ривожлантиришга ҳисса қўшади;

- микросугурта маҳсулотларини кенг тарғиб қилиш модели самарали, мослашувчан ва чексиз ўсиш потенциалига эга, бу эса деярли барча потенциал сугурталанувчиларни қамраб олиш имконини беради.

Турли мамлакатларда микросугуртанинг ривожланиши ўзига хос хусусиятларга кўра фарқланади ва бошқа мамлакатлар тажрибасини ҳам ҳисобга олиш зарур.

Хитой ҳукумати микросугуртани ривожлантиришга Ҳиндистондагидан бошқача ёндашувни танлади. Бу ерда, юқорида айтиб ўтилганидек, микросугурта тақсимоги "юқоридан" амалга оширилди. Хитойнинг сугуртани тартибга солиш комиссияси, давлат

суғурта назорати органи кам таъминланган аҳолининг аксарияти тўпланган қишлоқ жойларида суғурта операцияларини ривожлантиришга фаол ёрдам берди. Шундай қилиб, 2008 йилда Комиссия 6 провинцияда: Шанси, Хейлонгсян, Жиангси, Хенан, Хубей, Гуангси провинцияларида микросуғуртани ривожлантириш дастурини амалга оширишнинг бошланиши бўлган "Қишлоқ жойларда ҳаётни суғурталаш бўйича тажриба - микросуғурта дастури" идоравий актини эълон қилди. Шунинг таъкидлаш керакки, ноёб Хитой иқтисодиёти учун микросуғуртанинг бундай ривожланиш йўли табиийдир: у XXРнинг қашшоқлиқни бартараф этishi ҳамда шаҳар ва қишлоқ жойлари ўртасидаги мавжуд жиддий тафовутни камайтириш бўйича узок муддатли ижтимоий-иқтисодий дастурларига мос келади. Ушбу суғурта ҳозирда Хитойнинг барча провинцияларида жорий этилган.

Хитойда микросуғурта ташкил этилиши бошлангандан 4 йил ўтиб 2012 йилнинг ўзидаёқ 12 миллиондан 25 миллионгача истеъмолчини қамраб олди. Бу натижа XXР таҳлиличиларини қониқтирмади. Яъни, уларнинг фикрича кам деб ҳисобланган бу рақамларга асосий сабаб бозорда 20 дан ортиқ зарур бўлган турли хил микросуғурта маҳсулотларининг ишлаб чиқилмаганлиги, яъни, микросуғурта бозорида етарлича керакли маҳсулотларнинг йўқлиги бўлиб ҳисобланди. Бундан келиб чиқадики, XXР раҳбарлари микросуғуртани ўта муҳим соҳа деб билишади ва бу бозорнинг янада истиқболли эканлигига ишонишади.

Бразилия микросуғурта бозорига ҳам алоҳида эътибор қаратиш зарур, негаки бу мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ва молиявий методлари бизнинг мамлакатга жуда яқин. Ушбу мамлакатда йирик суғуртачилар 2001 йилдан бошлаб суғурта маҳсулотлари билан бир қаторда потенциал суғурталанувчиларга микросуғурта маҳсулотларини таклиф қила бошладилар. 2016 йил маълумотларига кўра, микросуғурталанувчилар сони 30 миллиондан ошган. Айни шу 2016 йилда, таҳлилчиларнинг маълумотларига кўра, Бразилияда 64-77 миллион потенциал микросуғурта маҳсулоти истеъмолчилари, яъни потенциал истеъмолчиларнинг микросуғурта билан қамраб олиниши деярли 80 фоизга етган.

2008 йилда Бразилия Микросуғурта тўғрисидаги қонунни қабул қилди. Унинг асосий қоидалари қуйидагилардан иборат:

1) фақат микросуғурта маҳсулотларини сотиш ҳуқуқига эга бўлган ихтисослаштирилган микросуғурта ташкилотларини тузишга рухсат этилди;

2) фақат микросуғурта шартномаларини тузиш ва юритиш бўйича хизматлар кўрсатувчи брокерларнинг янги тури жорий этилди. Микросуғурта брокерларига анъанавий суғурта маҳсулотлари билан шуғулланувчи брокерларга нисбатан пастроқ талаблар қўйилди;

3) воситачиларнинг янги тоифаси - микросуғурта хабарчилари шакллантирилди. Ушбу воситачилар суғурта муқофотларини йиғиш ва турли хил сотиш операцияларини ўтказиш ҳуқуқига эга;

4) микросуғурта операциялари бўйича махсус солиқ режими белгиланди: микросуғурта операцияларидан олинган фойда 1 фоиз ставкада имтиёзли солиққа тортилади, шунингдек, 1 фоиз ставкада ижтимоий солиқ тўланади.

Микросуғурта моделлари.

Инсонларнинг ҳаёт фаолиятида ҳаёт суғуртасининг аҳамияти ортиб бориши аҳолининг узок муддатли молиявий инструментларга нисбатан ишончининг ортиб бориши, уларда ўзига нисбатан молиявий ва суғурта ҳимоясини таъминлашга йўналтирилган тарбиянинг сингдирилиши ва энг муҳими – давлат томонидан ҳаёт суғуртаси бўйича имтиёзларнинг яратилиши ҳаёт суғуртасининг, шу жумладан жамғариб бориладиган ҳаёт суғуртасининг кенгайишини таъминлайди.

Худди шундай омилларнинг Ўзбекистон миллий суғурта бозорида ҳам бирин-кетин яратилаётганлиги мамлакатда ҳаёт суғуртасининг, жумладан жамғариб бориладиган ҳаёт суғуртасининг оммавийлашувини таъминламоқда. Яратилаётган бундай шарт-шароитлар сифатида Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг 2007 йил 10 апрелдаги "Суғурта хизматлари бозорини янада ислоҳ қилиш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 августда қабул қилинган "Ўзбекистон Республикасининг суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва унинг жадал

ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарорларини келтириш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан қабул қилинган мазкур қарорда ҳаёт суғуртасини ривожлантириш масаласи ҳам қўйилган бўлиб, бизнинг фикримизча бу борада қуйидаги вазифаларни амалга ошириш муҳим ҳисобланади:

аҳолининг турли қатламлари, хусусан кам таъминланган ва узок аҳоли пунктларида яшаётган оилаларнинг ҳаёт суғуртаси хизматларидан фойдаланишларини таъминлаш;

катта бўлмаган суғурта суммалари ва шунга мос суғурта муқофоти билан, кам сондаги суғурта ҳодисаларини ва шу билан бирга юз бериш эҳтимоллиги юқори бўлган суғурта ҳодисаларини кўзда тутувчи, оддий ва суғурталанувчи учун тушунарли бўлган суғурта шартномаларини юқорида келтирилган аҳоли қатламлари учун тақдим этиш;

ихтиёрий суғуртанинг стандарт шартларини қўллаш амалиётини кенгайтириш, суғурталанувчилар учун тушунарли бўлган суғурта терминларини амалиётда қўллаш билан суғурталанувчиларнинг суғурта турларини танлаш имкониятини осонлаштириш, уларнинг суғурта компанияси ва умуман суғурта институтига бўлган ишончини таъминлаш.

Юқоридаги қарор асосида ишлаб чиқилган суғурта соҳасини ривожлантириш стратегияси суғурта бозори субъектларининг ушбу бозорни ривожлантиришга қаратилган тадбирларни ўзаро ҳамкорликда оператив тарзда амалга оширишга ҳамда суғурта хизматларининг янги ва инновацион маҳсулотларини ишлаб чиқиш ва жорий этишни кўзда тутди. Бизнинг фикримизча, миллий суғурта бозорининг ривожланишини таъминлашда мамлакат аҳолиси асосий қисмининг ҳозирги ҳолатидан келиб чиққан ҳолда "ҳаёт микросуғуртаси" бизнес-моделини қўллаш ўзининг яхши самарасини беради. Ушбу усул аҳолининг ўртача ва кам таъминланган қатламлари учун уларнинг ҳаёт барқарорлигини таъминловчи муҳим восита вазифасини бажаради. Мазкур бизнес-модель аҳолининг суғурта хизматларига жалб қилинмаган катта қисмини, шу билан бирга мамлакатнинг чекка ҳудудларида яшовчи аҳолини ҳаёт суғуртаси хизматларига жалб қилиш орқали уларнинг ижтимоий ҳимоясини таъминлаш имконини беради. Ушбу тадбирнинг самарадорлиги уни амалга оширишда суғурта компаниялари ва давлатнинг ўзаро ҳамкорлигини йўлга қўйиш орқали янада тўлиқроқ таъминланади. Бу иккинчи томондан, узок муддатли ҳаёт суғуртасининг оммавийлашуви орқали иқтисодий инвестиция хусусиятидаги узун пуллар билан таъминлаш имконини беради.

Ҳаёт микросуғуртаси – дунё суғурта бозорида бутунлай янги концепция эмас, унинг амал қилаётганлигига йигирма йилдан ортиқ муддат ўтиб қолди. Микросуғуртанинг илк кўринишлари ривожланаётган мамлакатларда кам таъминланган аҳоли ўртасида ўзаро ёрдам сифатидаги норасмий кўринишларда юзга келди. 1990 йилларда микросуғурта хайрия шаклидаги институционал кўринишда амал қила бошлади. Ривожланаётган мамлакатларда микромолиялаш тизимларининг фаол ривожланиши ушбу мамлакатларда микросуғуртанинг бизнес-модел сифатида тез суратларда ривожланишига ва ушбу соҳанинг қонунчилик базасининг мустаҳкамланишига, микросуғуртани амалга ошириш қоидаларининг ҳамда ушбу соҳа устидан назоратнинг такомиллашувига олиб келди. Шу билан бирга микросуғурта механизмлари ижтимоий таъминот ва ижтимоий суғурта дастурларида қўлланиладиган бўлди.

Катта бўлмаган даромад манбаига эга бўлган аҳоли табақалари рискли ҳолатлар бўйича расмий воситалардан (суғурта, ижтимоий таъминот дастурлари, шу билан бирга соғлиқни сақлаш соҳасидаги профилактик йўналишлар) фойдаланиш имкониятига эга эмас. Шу туфайли бундай шахслар қутилмаган йўқотишлар юз берганда яқинларидан, қариндошларидан ёрдам сўрашга, кўчар ёки кўчмас мулкларини сотишга ёки тез тақдим этиладиган, аммо юқори фоизли кредитлар олишга мажбур бўлади. Аммо бундай ёрдамлар олиш имконияти хар доим ҳам бўлавермайди, юқори фоизли кредит эса ушбу шахснинг молиявий имкониятини янада ёмонлаштиради. Шу туфайли аҳолининг бундай қатламлари учун микросуғурта хизматлари яхши кўмакчи бўлади.

Шундай қилиб, ҳаёт микросугуртаси қуйидаги вазифаларни амалга оширади:

1. Ҳаёт сугуртаси миллий бозорда аҳолининг нисбатан кам даромадли қатламлари ўртасида ва чекка ҳудудлардаги аҳоли ҳисобидан тўловга лаёқатлилик талабини шакллантиради.

2. Аҳолининг турли қатламлари ҳамда чекка ҳудудлардаги аҳолининг молиявий саводхонлигини ошириш ва сугурта маданиятини шакллантириш имконияти яратилади.

3. Ҳаёт сугуртаси, шу билан бирга жамғариб бориладиган ҳаёт сугуртасининг барқарор иқтисодий модели яратилади.

4. Мазкур йўналишда давлат-хусусий ҳамкорликнинг йўлга қўйилиши орқали давлатнинг ижтимоий ҳимоя борасидаги харажатларининг камайишига эришилади.

Ҳаёт микросугуртасининг ривожланиши янги микросугурта маҳсулотларининг яратилишига сабаб бўлди. Микромолиялаш ва микросугуртанинг кириб бориши ўрта ва кам таъминланган аҳоли мазкур соҳаларнинг ривожланишини таъминлайдиган манба эканлигини кўрсатди. Шу билан бирга давлат давлат-хусусий шерикчилиги орқали сугурта мукофотларининг бир қисmini ёки тўлиқ ҳолда субсидиялаш орқали сугурталовчиларни рискларни бошқаришга жалб қилишга эришади. Бундай механизмлар ижтимоий таъминот тизими доирасида кўпгина аҳоли қатламлари учун уларни вафот этиш, меҳнат қобилиятини ёки соғлигини йўқотиш ҳолатларидан молиявий ҳимоялаш борасида долзарб бўлиб бормоқда.

Ҳаёт микросугуртаси ҳаёт сугуртасининг узоқ муддатли ўсишини таъминлаш имкониятига эга. Мазкур соҳа орқали аҳолининг кам таъминланган қатлами аста-секин ўртача таъминот даражасига эришиб боради ва бу ўз ўрнида аҳолида сугурталовчиларга нисбатан ишончнинг ортиб боришига хизмат қилади.

Хорижий мамлакатларнинг ҳаёт микросугуртаси бўйича тажрибаси базасида анъанавий тушунчадаги ҳаёт сугуртаси билан ҳаёт микросугуртаси бўйича нисбий таққослаш амалга оширилди. Унга кўра, ҳаёт микросугуртасининг хусусиятлари қуйидаги бир-бири билан ўзаро боғлиқ бўлган принципларни келтириб чиқариши аниқланди:

- сугуртавий принцип. Ушбу принцип орқали у ёки бу шахсларнинг ҳўжалик фаолияти давомида юзага келадиган рискларни махсус сугурта фонди орқали ёпиқ тарзда тақсимлаш йўли билан моддий таъминоти амалга оширилади;

- ҳаммабоплик. Ҳаёт микросугуртаси фуқароларнинг турли қатламлари ва чекка ҳудудлардаги аҳолига сугуртавий ва молиявий ҳимояланиш имконини беради;

- нарх бўйича ҳаммабоплик. Микросугурта маҳсулотлари нархнинг пастлиги мақсадли сегмент учун уларни харид қилиш имконини беради, шу билан бирга давлатнинг сугурта бадалларини тўлиқ ёки қисман субсидиялаш орқали хусусий сектор билан ҳамкорлиги амалга ошади;

- маҳсулотларнинг эгилувчанлиги. Мақсадли сегментнинг турли-туманлиги кам таъминланган аҳоли қатламларининг талабларини кўпроқ қониқтириш мақсадида (ўзгарувчан сугурта суммалари, тўлов графикларининг эгилувчан хусусияти, маҳсулотни турли қўшимчалар билан тўлдириш ёки баъзиларини олиб ташлаш имкониятининг мавжудлиги) уларнинг талабларига кўпроқ мос келадиган эгилувчан қондалар тўпламларини ўз ичига олган маҳсулотлар ишлаб чиқишни талаб этади;

- маҳсулот дизайннинг оддийлиги. Кам таъминланган ва чекка ҳудудлардаги аҳолининг сугурта хизматлари тўғрисидаги тушунчаларининг камлиги, сугурта маҳсулотлари шартларининг оддийлигини, зарарларни тартибга солишнинг жараёнларининг оперативлигини ва оддий андеррайтингни талаб этади.

Хорижий мамлакатлар тажрибасида ҳаёт микросугуртасини ташкил қилишнинг қуйидаги институционал ва дистрибутив моделлари қўлланилади. Уларнинг барчаси турлича самарадорлик ва яшаб кетиш хусусиятига эга.

Ҳаёт сугуртаси моделларининг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда уларни молиялаштириш манбаларининг қуйидаги шакллари келтириш мумкин:

1. Сугурта бадаллари давлат томонидан ижтимоий таъминот ва ижтимоий сугурта доирасида тўлиқ тўлаб берилади.

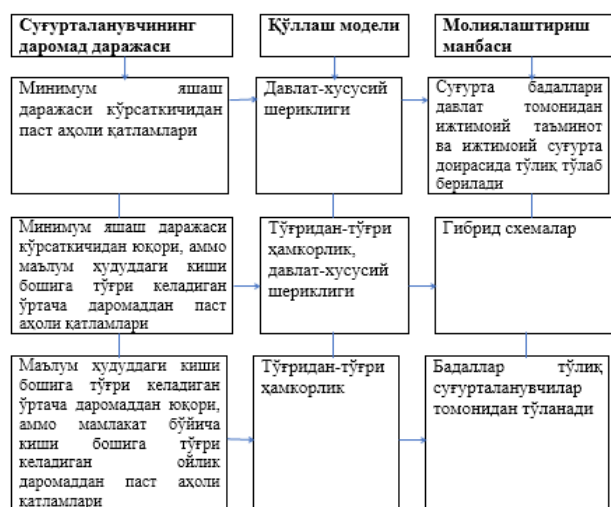
2. Молиялаштиришнинг гибрид схемаларидан фойдаланилади (бадаллар қисман давлат, корхона ёки бошқа манбалар ҳисобидан тўланади).

3. Бадаллар тўлиқ сугурталанувчилар томонидан тўланади.

Ҳаёт микросугуртаси баъзи моделларининг алоҳида қисмлари баъзи сугурта компаниялари томонидан қўлланилаётганлигини ҳисобга олмаганда ушбу моделларнинг барчаси Ўзбекистон миллий сугурта бозори учун янги ва уларни амалда қўллаш ўз самарасини беради деб ҳисоблаймиз. Шу билан бирга, алоҳида таъкидлаш мумкинки, ушбу моделлар ичида нотижорат, давлат-хусусий шериклик ва тақафул моделлари Ўзбекистон сугурта бозори учун тўлиқ маънода янгилик бўлиб, уларни амалда қўллаш мамлакатда ҳаёт микросугуртасининг оммавийлашуви ва кўпчилик ўрта даражадаги ва кам таъминланган аҳоли қатламларини сугурта хизматларидан фойдаланишга жалб қилиш ҳамда янги сугурта маҳсулотларининг яратилишига сабаб бўлади.

1-жадвал

Ҳаёт микросугуртасини ташкил қилиш моделларининг мақсадли сегментга нисбатан қўлланилиши²

Ушбу моделларни қўллашда яна шунинг ҳам эътиборга олиш керак, яъни кам таъминланган аҳоли қатламлари учун давлат-хусусий шериклиги моделини қўллаш яхши самара беради. Агар ушбу аҳоли қатлами учун сугурта компанияси алоҳида тарзда хизматни амалга оширсин ушбу хизмат сугурта компанияси учун зарар келтириши мумкин. Чунки аҳолининг ушбу қатламининг кўпчилиги сугурта бадалларини тўлаш имкониятига эга эмас.

Ҳаёт микросугуртаси бўйича сугурталовчи сифатида қуйидагилар иштирок этиши мумкин:

- микромолиявий ташкилотлар таркибига кирувчи ва улар учун амал қилувчи қонунчилик базасига бўйсинувчи, ушбу мақсадлар учун махсус ташкил этилган микросугурталовчилар;
- тијорат сугурта ташкилотлари;
- сугурта ташкилотларининг шўъба корхоналари;
- ўзаро сугурталаш жамиятлари.

Ҳаёт микросугуртасини амалга ошириш учун сугурталовчилар қуйидагиларни амалга оширишлари зарур:

- бозорнинг янги сегменти сифатида ҳаёт микросугуртасини баҳолаш: рисклар ҳажмини, мақсадли сегмент ҳақидаги статистик ва амалий маълумотлар мавжуд бўлмаган дастлабки даврда юзага келиши мумкин бўлган талаб даражасини;
- мақсадли сегментни республика ҳудудлари бўйлаб имкон қадар тез ва кенг жойлаштириш мақсадида филиаллар тизимини шакллантириш;
- сотиш каналларини аниқлаштириш (шу билан бирга норасмий каналларни);
- ушбу йўналиш бўйича кадрларни махсус ўқитилишини ташкил қилиш;
- сотувчиларни жалб қилиш йўллари ишлаб чиқиш;
- ҳаёт микросугуртасини тарғиб қилиш йўллари ва потенциал истеъмолчилар бозори бўйича молиявий режалаштиришни ишлаб чиқиш;

- фаолиятнинг бошлангич давридаги ишларни ташкил қилиш, маркетингни йўлга қўйиш ва махсулотларни ишлаб чиқиш бўйича харажатлар ҳажмини аниқлаш ҳамда ташкил қилиш моделларини молиялаштириш манбаларини белгилаш;

- рисклар даражасини ҳисобга олган ҳолда мақбул тарифларни белгилаш мақсадида актуар ҳисобларни амалга ошириш;

- бизнеснинг даромадлигини (рентабеллигини) таъминлаш мақсадида, харажатларни камайтиришга йўналтирилган инновацияларни қўллашни режалаштириш.

Микросугурта бизнес-моделини ривожлантиришда қайта сугурта хизматларидан самарали фойдаланиш ҳам муҳим ҳисобланади. Ҳаёт микросугуртаси шартномаси бўйича вафот этишдан сугурталашда қайта сугурта хизматларидан фойдаланиш сугурталовчининг қўшимча ҳимоясини таъминлаш билан унинг молиявий барқарорлигини таъминлайди, ҳамда андеррайтинг борасидаги харажатларини ҳам камайтириш имконини беради. Қайта сугуртанинг роли айниқса давлат-хусусий шериклиги моделини қўллашда муҳим ҳисобланади.

Сотиш каналлари уларга хизмат кўрсатиш харажатлари билан тақдим этилаётган сервис сифати ўртасидаги мутаносибликни таъминлаши керак. Бунинг учун норасмий (сугуртавий бўлмаган) сотиш каналларини ривожлантириш керак: микромолиявий ташкилотлар, нодавлат нотижарат ташкилотлари, савдо корхоналари, касаба уюшмалари, диний ташкилотлар, почта бўлимлари, тиббий муассасалар ва шу кабилар. Мақсад – мақсадли сегмент истеъмолчиларига етиб боришга эришиш. Ўз ўрнида мобил технологияларининг ривожланиши ҳаёт микросугуртаси махсулотларини тарқатишда ностандарт воситалардан фойдаланишга ундайди. Сотиш каналларининг сотиш жараёнларини амалга ошириш билан бир вақтнинг ўзида тарғибот қилишни олиб боришлари ҳам ушбу хизматни оммавийлаштиришда муҳим воситалардан бири ҳисобланади.

References:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Сугурта фаолияти тўғрисида”ги Қонуни. 2021 й. 23 ноябр.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг №ПҚ-4412 сонли “Ўзбекистон Республикасининг сугурта бозорини ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори. 2019 йил 2 август. Lex.UZ.
3. Баратова Д.А. Ўзбекистонда жамғариб бориладиган ҳаёт сугуртасини ривожлантириш йўллари. Иктисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент, 2020.
4. Қўлдошев Қ.М. Ўзбекистонда ҳаёт сугуртаси ва уни ривожлантириш муаммолари. //Молия илмий журнали 2014 й. 2-сон.
5. Кагаловская Э.Т. Некоторые особенности личного страхования в современной России// Финансы, 2012, №1
6. Takeoff // Sigma / Swiss Re. - 2012. - № 3. - Access mode: <http://media.swissre.com/documents/sigma/>.
7. Адамчук Е.А. Основные тенденции страхования в развивающихся странах в кризис//Страховое дело, 2003, №3.
8. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси-Т.:Ўзбекистон,2019-406.
9. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 25 декабрдаги “2021 йил учун Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети тўғрисида”ги ЎРҚ-657-сон қонуни
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 19 мартдаги “Коронавирус пандемияси ва глобал инкироз ҳолатларининг иктисодиёт тармоқларига салбий таъсирини юмшатиш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5969-сонли Фармони
11. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш—юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017. — 48 б
12. www.gov.uz - Ўзбекистон Республикаси Ҳукумат портали.
13. www.lex.uz—Ўзбекистон Республикаси Қонунҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
14. www.mf.uz - Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги сайти.
15. www.norma.uz - Электрон ҳуқуқий сайти.
16. www.stat.uz- Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси сайти.

Микросугурта хизматларини оммавий ва самарали тарзда йўлга қўйиш учун қуйидагиларни амалга ошириш зарур деб ҳисоблаймиз:

1. ҳаёт микросугуртаси бўйича қонунчилик ҳужжатларини қабул қилиш.

2. ҳаёт микросугуртасини амалга оширувчи сугурта ташкилотларини рағбатлантириш воситаларини ишлаб чиқиш.

3. зарур инфратузилмани ташкил қилиш, мақсадли сегментни сугурта муносабатлари дастурларига киритиш ва юқорида келтирилган аҳоли қатламларининг молиявий билимларини оширишга йўналтирилган молиявий ёрдамни ташкил қилишда давлатнинг иштирокини таъминлаш.

4. Ҳаёт микросугуртаси дастурларини давлат-хусусий шериклиги асосида молиялаштириш. Тижорат нуктаи-назаридан бундай операциялар яқин келажакда рентабелли бўлмаслиги мумкин, аммо ушбу сегментни сугурта муносабатларига киритиш келажакда албатта ўзининг самарасини беради.

Тартибга солувчи органларнинг бу борадаги фаолияти қуйидагиларга йўналтирилиши керак:

- микросугурталовчиларнинг тўловга лаёқатлилигини ҳамда уларни ташкил қилишнинг халқаро стандартларга мос келишини таъминлаш;

- истеъмолчилар (мақсадли сегмент) ҳуқуқларини ҳимоя қилиш;

- соғлом рақобат учун зарур муҳит яратиш.

Хулоса (Conclusion, Заключение). Умуман, хулоса сифатида шунини таъкидлаш мумкинки, ҳаёт микросугуртаси орқали мамлакатда ҳаёт сугуртаси хизматларига нисбатан тўловга лаёқатли талабни шакллантириш, кам таъминланган ва нисбатан паст даражада таъминланган ҳамда чекка ҳудудлардаги кўп сондаги аҳолини сугурта хизматлари билан қамраб олиш ва шу асосда уларнинг моддий таъминотини яхши томонга ўзгартириш мумкин.